

ОРГАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ COVID-19)

Сухомлин Ю.В., к.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

У статті розглянуто особливості діяльності органів досудового розслідування та суду в умовах пандемії за відсутності державного рішення про визнання ситуації надзвичайною або запровадження режиму надзвичайного стану (на прикладі ситуації, що склалася у 2020 році в зв'язку з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19). Наголошується на важливості всебічної оцінки ступеня критичності ситуації та здійснення певних дій ще до визнання її надзвичайною.

Автор вказує на те, що у правоохоронній діяльності можливостей уникнути особистого контакту з громадянами менше, ніж під час виконання інших державних функцій. У зв'язку з цим пропонуються різні шляхи ефективного здійснення кримінальної процесуальної та криміналістичної діяльності з урахуванням необхідності мінімізації контактів слідчого, а саме: дистанційне спілкування, провадження слідчих (розшукових) дій у віртуальній реальності, використання безпілотників з метою огляду місця події без виходу на місце карантинної території. При цьому автор з жalem вказує на дивну ситуацію, коли провадження розслідування в умовах надзвичайної ситуації чи надзвичайного стану забезпечено науковими рекомендаціями, а в ситуації обмежувальних протиепідемічних заходів та самоізоляції залишається, практично, лише у науковому та методичному вакуумі.

У статті описуються як різні загальні профілактичні заходи (використання медичних масок, одноразових рукавичок, одноразового одягу, захисних костюмів), так і спеціалізовані можливості інформаційних технологій. Автор наголошує про активізацію використання відеоконференцзв'язку (у тому числі і для проведення в дистанційному режимі таких слідчих (розшукових) дій, як допит, одночасний допит двох і більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, огляд), застосування комп'ютерно-опосередкованої реальності, реалізацію концепції електронного правосуддя.

Ключові слова: дистанційний режим, допит, інфекція, карантин, огляд, пред'явлення для впізнання, слідчі (розшукові) дії, COVID-19.

The article examines the peculiarities of the activities of pre-trial investigation bodies and the court in the conditions of a pandemic in the absence of a state decision to recognize the situation as an emergency or to introduce a state of emergency (using the example of the situation that developed in 2020 in connection with the pandemic of the COVID-19 coronavirus infection). The importance of a comprehensive assessment of the degree of criticality of the situation and the implementation of certain actions before recognizing it as an emergency is emphasized.

The author points out that in law enforcement there are fewer opportunities to avoid personal contact with citizens than in the performance of other state functions. In this regard, various ways of effective implementation of criminal procedural and forensic activities are proposed, taking into account the need to minimize the contacts of the investigator, namely: remote communication, conducting investigative (search) actions in virtual reality, using drones to inspect the scene without going to the place quarantine area. At the same time, the author regretfully points out the strange situation when the investigation in the conditions of an emergency or state of emergency is provided with scientific recommendations, and in the situation of restrictive anti-epidemic measures and self-isolation, it remains practically only in a scientific and methodical vacuum.

The article describes both general preventive measures (use of medical masks, disposable gloves, disposable clothing, protective suits), as well as specialized opportunities provided by information and communication systems, computer systems. The author emphasizes the intensification of the use of video conferencing (including for remotely conducting such investigative (search) actions as interrogation, simultaneous interrogation of two or more previously questioned persons, presentation for knowledge, inspection), the use of computer – mediated reality, implementation of the concept of electronic justice.

Key words: remote mode, interrogation, infection, quarantine, state of emergency, examination, identification, investigative (research) actions COVID-19.

Вступ. Виклики, що постають перед світовою спільнотою досить різноманітні, одним з них виявився вплив на сучасну обстановку коронавірусної інфекції, що набрала пандемічного характеру. Ннадзвичайно сильна епідемія COVID-19, яка поширилася на територіях багатьох країн і континентів, спричинила найвищий ступінь ризику для людства та змусила нас змінювати усталений порядок життя і роботи.

Стан дослідження. Враховуючи важливість, складність і актуальність дослідження питання організації досудового розслідування та судового розгляду в ускладнених пандемією та введеними обмеженнями умовах ряд вчених-процесуалістів і криміналістів приділили цій проблематиці не одну свою працю. Зокрема, дослідженням особливостей проведення ряду слідчих (розшукових) дій, таких як допит, одночасний допит двох і більше раніше допитаних осіб, огляд, пред'явлення для впізнання, в тому числі з використанням відеоконференцзв'язку займалися М. В. Багрій, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, В. І. Галаган, Ф. В. Глазирин, І. В. Гловюк, М. М. Єфімов, В. А. Журавель, Є. П. Іщенко, С. Ю. Карпушин, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, Т. В. Михальчук, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, М. В. Салтєвський, А. С. Сизоненко, М. Ф. Сокиран, О. В. Соловйов, С. М. Стахівський, В. М. Тertiшник, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько та інших. Однак слід констатувати, що в умовах сьогодення залишається

науково нерозв'язаною проблематика питання здійснення дистанційного досудового розслідування та судового розгляду в умовах пандемії (коронавірусу COVID-19), епідемії туберкульозу й інших інфекційних хвороб.

Це зумовлює потребу детальнішого викладення питання здійснення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, а також їх організаційного й тактичного забезпечення за наявності в одного з учасників підтвердженого діагнозу коронавірусної хвороби COVID-19, або наявності обґрунтованої підозри на можливість існування такого захворювання.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення можливостей використання новітніх комп'ютерних технологій, інформаційно-комунікативних систем для забезпечення проведення швидкого, повного, неупередженого досудового розслідування та безперервного судового розгляду, в умовах карантинних обмежень, через поширення пандемії (на прикладі коронавірусної інфекції COVID-19).

Результати дослідження. У сучасних умовах пандемію можна охарактеризувати як епідемію інфекційного захворювання, що поширилася на території однієї, кількох, а іноді й багатьох країн світу [3].

13 березня 2020 року Указом Президента України № 87/2020 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 березня 2020 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2».

Певна нестабільність ситуації, викликана панічними настроями у суспільстві у зв'язку з поширенням пандемії, невизначеністю правового статусу заходів, що позначилося на діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Більше того, в криміналістичній літературі навіть є окремі наукові та прикладні розробки за методикою розкриття, розслідування кримінальних правопорушень в умовах надзвичайного стану, оскільки, як цілком справедливо вказується в спеціальній літературі, спроби застосувати традиційні методи в надзвичайних умовах, у багатьох випадках не дозволяють досягти необхідного ефекту, ведуть до втрати доказів, часом без жодної потреби ставлять життя та здоров'я працівників під загрозу.

А що робити в умовах, коли ризик поширення коронавірусної інфекції достатньо високий, але рішення про введення режиму надзвичайного стану не ухвалено? Таке становище свідчить про необхідність вивчення та детального освоєння специфічного досвіду розслідування кримінальних правопорушень в особливих умовах запобігання поширенню пандемічної інфекції.

Так, законом визначено, що карантин, встановлений Кабінетом Міністрів України, є обставинами непереборної сили, а не надзвичайною ситуацією [5], що змушує органи досудового розслідування працювати в звичайному штатному режимі, з урахуванням забезпечення санітарних правил, що включають кварцювання приміщень, санітарну обробку поверхонь, використання одноразових рукавичок та дотримання масочного (а краще респіраторного) режиму. Ефективність роботи слідчих, дізнавачів все ж таки обмежена розумними заходами профілактики та частково карантинними умовами.

Постає питання, чи можливе здійснення досудового розслідування без невідкладного проведення огляду місця події (якщо воно знаходиться в «червоній» карантинній зоні); без затримання підозрюваного, який перебуває в режимі самоізоляції (можливо є носієм інфекції (COVID-19)); без проведення допиту підозрюваного, обвинуваченого, свідків, а у необхідних випадках без проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб? Які заходи продуктивні за умов пандемії та як ефективно реалізовувати процесуальну діяльність спрямовану на виконання завдань кримінального провадження, в той же час не піддаючи слідчих і дізнавачів, як найважливіший професійний висококваліфікований ресурс правоохоронних органів, зайвим загрозам? Такі й подібні питання, у сфері кримінального судочинства, вимагають виваженого та уніфікованого підходу та потребують тактичних рішень, що необхідно приймати слідчому, який щодня здійснює функції розслідування.

Ефективними заходами щодо недопущення поширення інфекції виявилися рішення, пов'язані з конкретними тактичними напрацюваннями щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, передусім, огляди, допити, одночасні допити, пред'явлення для пізнання, проведення слідчого експерименту, обшуки у захищених від пандемічних загроз умовах.

Під час проведення огляду у зоні карантинного режиму необхідно враховувати, що за останніми дослідженнями Китайського університету вірусології, коронавірус може зберігатися на певних поверхнях до дев'яти днів (це верхня межа, у середньому сімейство людських коронавірусів може виживати від чотирьох до п'яти днів на різних матеріалах, таких як алюміній, дерево, папір, пластик та скло) [10, с. 733–734]. З урахуванням даної інформації огляд місця події в ймовірно небезпечних місцях повинен проводитись в одноразових захисних костюмах, респіраторах та рукавичках, які після проведень слідчої (розшукової) дії має бути у безпечній обстановці знято та знищено, природно, із застосуванням при цьому загальних заходів дезінфекції. Рішення про дезінфекцію вилучених з місця

події об'єктів повинно прийматися в залежності від різновиду слідів, які плануються направлятися на дослідження.

За можливості, рекомендовано при проведенні слідчих (розшукових) дій використовувати відповідні ультрафіолетові опромінювачі, якщо слідчий в подальшому не планує досліджувати сліди біологічного походження. Перспективним напрямом є використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА, дронів) з метою огляду місця події. Різноманітні можливості, високі технічні характеристики та стрімке поширення даних апаратів роблять їх максимально затребуваними для застосування в карантинних умовах з метою боротьби зі злочинністю, особливо в умовах забезпечення дистанційних можливостей проведення слідчих (розшукових) дій.

Також, здійснюючи відео- та фотофіксацію місця події за допомогою БПЛА, можна комплексно вирішити різноманітні питання, що виникають у ході проведення слідчих (розшукових) дій, у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Використання БПЛА дозволяє слідчому, не виходячи на місцевість, якісно оглянути ту чи іншу територію з фіксацією її окремих елементів у цифровому форматі, незалежно від її масштабів, рельєфу та рослинного покриття, а також важкодоступних об'єктів, що підлягає фото-, відеозйомці, витрачаючи мінімум зусиль завдяки універсальності даного технічного засобу та можливості дистанційного управління.

Огляд речей та документів може бути проведений після поміщення об'єкта огляду під дію спеціальних засобів, наприклад, ультрафіолетової бактерицидної лампи.

Огляд особи, яка підпадає під карантинні обмеження або, що більш небезпечно, вже інфікованій, яка є, припустимо, безсимптомним носієм коронавірусної інфекції, необхідно залучати спеціаліста-медика [7]. Лікар у спеціальному костюмі оглядає особу, а протокол складає слідчий. По завершенню слідчої (розшукової) дії протокол підписують всі її учасники, у тому числі й особа, яку оглядають, з дотриманням протиепідемічних заходів безпеки, а потім протокол цієї слідчої (розшукової) дії підлягає ультрафіолетовому опроміненню.

Очевидно, що найбільш дієвим способом запобігання розповсюдженню коронавірусної інфекції є обмеження особистого спілкування. Проте, під час здійснення досудового розслідування суттєво обмежити особистий контакт складно. Тому, з метою забезпечення ефективності розслідування, доцільно використовувати дистанційні технології в кримінальному провадженні. Так, варто ширше застосувати засоби відеоконференцз'язку, активніше реалізовувати концепції електронного правосуддя. Необхідно розуміти, що наявність ефективного механізму правового регулювання інформації забезпечує формування середовища довіри, в якому наявні всі умови для реалізації державою свого основного конституційного завдання: людина, її права та свободи є найвищою цінністю [1].

Для отримання вербальної інформації кримінальним процесуальним законом передбачена можливість використання відеоконференцз'язку як на стадії досудового розслідування так і на судових стадіях. В такому режимі можна провести допит, одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб, а також пред'явлення для впізнання [10].

Розумною є можливість застосування відеоконференцз'язку при територіальній віддаленості слідчого та допитуваної особи, наприклад, при місцезнаходженні їх у різних містах. В умовах необхідності дотримання жорстких протиепідеміологічних заходів є можливим рекомендувати відступ від принципу особистого спілкування слідчого з допитувемим в ході проведення вербальних слідчих (розшукових) дій. Особливого значення це набуває у випадку епідемії, що поширюється переважно повітряно-крапельним шляхом.

Допит підозрюваного, обвинуваченого, як елемент безпосереднього процесуального комунікативного контакту,

у випадку нагальної необхідності проведення, в результаті неможливості відкладення через строки, рекомендується проводити в умовах ізоляції слідчого у спеціально обладнаному кабінеті через скло за допомогою аудіо пристрою для переговорів. В цьому випадку не постраждає робота слідчого та будуть застосовані його головні комунікативні якості, а саме: вміння встановлювати та підтримувати контакт (як психологічний, так і вербальний), вміння слухати співрозмовника та розуміти його, приймати його внутрішній світ, особливості його характеру, темпераменту, поточного психологічного стану, прояв лідерських чи організаційних якостей, почуття гумору тощо.

З цією ж метою, доцільно обладнати окрему кімнату для проведення допитів на першому поверсі управління поліції та інших правоохоронних органів, з поділом кабінету на дві частини скляною (пластиковою прозорою) стіною, та забезпеченням ведення розмови за допомогою аудіо технічних пристроїв, адже уникнути проведення класичного допиту неможливо.

Так, стаття 224 КПК України дозволяє використовувати власні документи і нотатки, якщо показання особи пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті, за бажанням особа має право викласти свої показання власноручно, однак тільки під час проведення допиту в порядку передбаченому Кодексом [7]. Суттєвих заперечень щодо власноручного викладення показань не має, однак власноручні показання часто бувають менш повними та точними, що дозволяє слідчому поставити додаткові запитання. Однак, ряд вчених і практиків вважають за доцільне використовувати, з метою проведення допиту, відеозв'язок за допомогою таких месенджерів, як Skype, Telegram, WhatsApp, Viber, що значно прискорює проведення такої слідчої (розшукової) дії, але не відповідає встановленим законом вимогам.

З урахуванням розвитку інформаційних технологій та запровадження роботи інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні, доцільно було б запровадити практику допиту спеціалістів, експертів в судовому засіданні, свідків і потерпілих з використанням відеозв'язку та з використанням кваліфікованого електронного підпису протоколу допиту, за умови, що жодна сторона не заперечує щодо проведення такого допиту та з урахуванням, що допитуємий отримав кваліфікований електронний підпис у встановленому законом порядку [7].

Щодо допиту підозрюваного, обвинуваченого, думки науковців розділилися, адже з огляду на те, що наділення особи статусом підозрюваного, обвинуваченого вже передбачає певне обмеження його прав, проведення допиту в режимі відеоконференції, безпосереднього не спілкуючись зі слідчим, судом ставить під питання належність та допустимість доказів, отриманих таким чином [2, с. 98].

Проте вважаємо, що в умовах пандемії необхідно використовувати в тому числі і можливість дистанційного допиту підозрюваного, обвинуваченого, в разі якщо особиста присутність ставить під загрозу життя та здоров'я учасників досудового розслідування.

Проведене дослідження показало, що понад 60% слідчих користуються технологією відеоконференцзв'язку, що надається месенджером, в непроцесуальному режимі, 74% опитаних наголосили на можливості більш точної ідентифікації співрозмовника у такому режимі, пред'явлення йому окремих предметів та документів, також в режимі відеоконференцзв'язку можливе отримання невідкладних консультацій у спеціалістів. При цьому отримується не статична фотографія або словесний опис об'єкта, що цікавить, а динамічне зображення. Спеціаліст може попросити слідчого показати об'єкт із конкретної сторони або вчинити з об'єктом певні дії.

В аналогічному режимі, за необхідності, може бути налагоджена взаємодія з дільничними офіцерами поліції та іншими співробітниками, які знають підвідомчий контингент. Від них, у режимі реального часу, можуть бути отримані відомості щодо певної місцевості (наприклад, де прихований вхід до конкретної будівлі) або осіб (наприклад, групах неповнолітніх, компаній байкерів тощо).

Перспективним напрямом теоретичних та практичних досліджень у аналізованій області є також використання комп'ютерно-опосередкованої реальності. На відміну від відеоконференцзв'язку, використання комп'ютерно-опосередкованої реальності є більш складним процесом. Однак, якщо повне оцифрування зовнішності проводити необов'язково, сконструювати аватара, налаштувати та надіти мікрофон та окуляри або VR-шолом зможе також більш-менш досвідчений користувач. Завдання залученого спеціаліста в даному випадку не будуть сильно відрізнятися від організації відеоконференцзв'язку. Щодо вербальних дій, то є світова практика в застосуванні даних технологій.

Наприклад, англійські вчені пропонують такий тактичний прийом, як перенесення допиту у віртуальну реальність [2, с. 221–226]. Крім проведення допиту, видається доцільним проведення у такому режимі слідчих (розшукових) дій змішаного характеру. У такому разі допит можливий в режимі відеоконференції або в згаданому режимі комп'ютерно-опосередкованої реальності. Щодо безпосередніх дій, наприклад, перевірки показань на місці, то вони можливі в заздалегідь відсканованій ділянці місцевості (так, під час огляду місця події може зазнати комп'ютерного сканування місце вчинення кримінального правопорушення або інше місце події). Як розумно підкреслено В. І. Галаганом «перевірка показань на місці часто проводиться через значний проміжок часу після самого кримінального правопорушення, коли ситуація місця події істотно змінилася» [4, с. 73–79]. Віртуальна модель дозволяє відтворити місце події, яким воно було у момент початкового огляду. Прибравши з моделі окремі деталі обстановки місця, чи припустивши, що у момент фіксації ходу і результатів огляду на місці події вже не вистачало якихось предметів (наприклад, вони були вистачені злочинцем, приховані особою, яка першою прибула на місце події тощо), можна запропонувати особі, чії показання перевіряються, доповнити модель відсутніми предметами, які слід вибрати з наявної бібліотеки образів (за аналогією зі складанням фотокомпозиційного портрета)» [6, с. 187].

Ефективним методом опосередкованого пред'явлення для впізнання, що доцільно реалізувати за умов пандемії, можна назвати впізнання з використанням комп'ютерно-опосередкованої реальності. При проведенні пред'явленні для впізнання в умовах віртуальної реальності, особа, яка впізнає не обмежена у виборі своєї позиції, може «підійти» до впізнаваного ближче, оглянути його з усіх боків, тобто, отримати більше деталей та асоціацій, що зроблять спогади яскравішими [9]. Крім вищезгаданого, у проведенні дистанційних слідчих (розшукових) дій можуть бути корисними пристрої для виготовлення комп'ютерної сферичної панорами та віртуальних турів місцем події. Це забезпечує наочність та віртуальну присутність на місці вчинення кримінального правопорушення, що дозволяє забезпечити дотримання карантинних заходів.

Висновок. Таким чином, дії слідчих, з урахуванням необхідності забезпечення їхньої безпеки, в умовах пандемії мусять бути методично та нормативно регламентовані. Формування методичних інструкцій повинно здійснюватися з врахуванням комплексної віддаленої взаємодії слідчого, оперативних співробітників та інших учасників кримінального провадження, застосування сучасних технічних засобів, що забезпечують дистанційні способи проведення слідчих (розшукових) дій та використання

спеціального програмного забезпечення з цією метою. Як показує опитування працівників органів досудового розслідування чітких методичних вказівок щодо організації віддаленої роботи при провадженні діяльності у

99% випадків їм не надходило, тому окремі методичні рекомендації, запропоновані у цій статті, можуть бути покладені в основу тактико-методичного забезпечення їх діяльності в умовах пандемії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Бежанова А.В. Застосування режиму відеоконференції у кримінальному судочинстві: дис. ... док. філософії: Право. Одеса. 2021. 267 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови /уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
4. Галаган В.І. Проведення слідчих (розшукових) дій: процесуальні та криміналістичні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1 (5). С. 73–79.
5. Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР «Про торгово-промислові палати в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін. ; за ред. В. В. Пясковського ; 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Указ президента України №87/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України Від 13 березня 2020 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/872020-32741>
9. Crimes of the future will be solved by robo-CSIs, smell and VR. URL: <https://www.wired.co.uk/article/crime-scene-technology>
10. Jones R.E., Abdelfattah K.R. Virtual Interviews in the Era of COVID-19: A Primer for Applicants. *Journal of Surgical Education*. 2020. Vol. 77, iss. 4. P. 733–734.